
MARKO ANTUN DE DOMINIS – EKUMENIST U
KONTROVERZISTIČKOM VREMENU

Dušan Moro, Split

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: dusan.moro1@gmail.com

UDK: 261.12 Dominis, M. de
26/27:261.8
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 9/2012.

Sažetak

Marko Antun de Dominis doista je preteča ekumenskog pokreta te dijaloške i istraživačke (doktrinarne) metode u nastojanju za jedinstvom kršćanskih crkava. Njegov teološki opus i njegovi spisi posebno dobivaju na vrijednosti stave li se u kontekst početka 17. stoljeća, u vrijeme tzv. kontroverzističke teologije i kontroverzističkog pristupa problemu raskola u Crkvi. On nastoji raditi oko jedinstva Crkve Kristove, posebice između Rimokatoličke i Anglikanske crkve. Uspoređujući njegove misli i neke ideje s naukom Drugoga vaticanskog sabora, nazire se određena sličnost, pa čak i podudarnost nekih ideja i nauka. Posebno se to odnosi na kolegijalitet biskupskog zbora i zajedničke odgovornosti za opću Crkvu te upravljanje Crkvom in solidum. I u tome je njegova vrijednost te i zato zaslužuje našu pozornost, a njegov život i djelo daljnje proučavanje i valoriziranje.

Ključne riječi: Anglikanska crkva, biskupi, Crkva Kristova, Filioque, jedinstvo Crkve, puritanizam, puritanci, papinski primat, partikularne crkve, raskol, Rimokatolička crkva, zajedništvo partikularnih crkava.

UVOD

Točno jedno stoljeće nakon pojave reformacije u germanskim i britanskim zemljama (Luther godine 1517., H. Zwingli, J. Calvin nešto kasnije, te Henrik VIII. godine 1534.) te u zamahu katoličke obnove ili, kako je neki zovu, protureformacije, i u najžešće vrijeme kontroverzističke teologije (usp. R. Bellarmin, Baronije, F. Suarez, J. Boehme, Scaglia, D. R. de Montoya, R. Gretser, P. Pazmany; G. B. Tolomei, Coeffetau i ostali), pojavio se u Hrvatskoj teolog i biskup senjski (poslije nadbiskup splitski) Marko Antonije de Dominis, Rabljanin. Bio je to glas pomirenja i pokušaj ekumenskog dijaloga

i sagledavanja mogućnosti za prevladavanje zapadnog raskola, posebice između Rimokatoličke i Anglikanske crkve.

Rođen oko godine 1560. u Rabu, studira filozofiju i teologiju, matematiku, logiku i retoriku u isusovačkim školama u Italiji. Kao profesor djeluje u Padovi i Brescii. Godine 1597. napušta Družbu Isusovu (SJ) te postaje senjski biskup. U Senju ostaje do godine 1602. i umiješan je u rješavanje tzv. uskočkog problema. Splitski nadbiskup postaje godine 1602., i u Splitu piše svoje najvažnije djelo, *De Republica ecclesiastica* (O crkvenoj državi), u 10 knjiga, zapravo u osam, jer dvije knjige neće nikada biti objavljene. Godine 1616. bježi, preko Mletaka, Njemačke i Nizozemske, u Englesku, u London, gdje će godine 1617. tiskati 4 knjige svojega kapitalnog djela, napisanog za biskupovanja u Splitu.¹

Godine 1622. vraća se u Rim, nakon pregovora i obećanja pape Grgura XV. No nakon smrti Grgurove papom postaje Urban VIII. te se protiv njega pokreće proces pred Inkvizicijom. U vrijeme pape Urbana VIII. piše djelo *Retractationes* (Ponovna razmatranja, Opovrgnuća).

U tom burnom razdoblju (putovanja po Europi, u Engleskoj i u Bruxellesu) objavio je i druga djela, pisma, proglose, propovijedi, u kojima je objašnjavao svoje životne odluke, temeljna razmišljanja o raskolima u Crkvi Kristovoj i mogućnostima i načinima rješavanja tog bolnog pitanja.

Stoga ćemo se u ovome članku ograničiti više na te manje spise i djela Marka Antuna de Dominisa, jer ona, možda, najvrednije i najautentičnije odražavaju i ocrtavaju njegovu ekumensku zauzetost i ideje. Oni su, na neki način, u sredini između dviju krajnosti koje su prisutne u Dominisovim djelima. Glavno djelo, *De Republica ecclesiastica*, pisano je u vrijeme oštrog sukoba s Rimom i objavljeno u zemljama žestoke reformacije, 'antirimskog' i 'antipapinskog' raspoloženja i ozračja, dok su *Retractationes* pokušaj obrane pred Inkvizicijom i pokušaj spašavanja žive glave. Stoga ta manja djela pokazuju više ono što je danas važno i prisutno u suvremenom ekumenskom pokretu, i mogu očitovati svu oštroumnost i dalekovidnost splitskoga nadbiskupa. Ona dobivaju sve više na aktualnosti te mogu i danas biti najbolji putokaz u radu oko jedinstva i sjedinjenja kršćanskih crkava.

---

¹ Prve četiri knjige bit će tiskane u Londonu, V. i VI. u Frankfurtu na Majni, godine 1620., a VII. i IX. u Hanau (Njemačka), godine 1622. Knjiga VIII. i X. nema!

1. JEDINSTVO CRKVE I ŽELJA ZA RADOM OKO JEDINSTVA

Marko Antun de Dominis kratko je sažeo svoju misao za jedinstvom Crkve u spisu *Obrazlaganje odluke o putovanju u Englesku*.² Ondje veli: "Od prvih godina svoga klerikata gajio sam u sebi gotovo urođenu želju da vidim jedinstvo svih Kristovih crkava. Odvajanje Zapada od Istoka, Juga od Sjevera u vjerskim pitanjima nikada nisam mogao ravnodušno podnositi. Živo sam želio upoznati uzrok tako brojnih i tako velikih raskola i razmotriti da li bi se mogao pronaći kakav put da se sve Kristove crkve združe u pravo staro jedinstvo, pa sam gorio od želje da to vidim. Mučila me je unutarnja duševna bol zbog tolikih razdora među onima koji ispovijedaju Kristovu vjeru, zbog vrlo ljute mržnje koja se raspalila među najglasovitijim crkvama i zbog sramotno razderane i rasparane Kristove tunike. Ta me je bol i prekomjerna žalost neobično satirala i iz dana u dan satire sve više. Odatle sam dobivao poticaj za gorljivo studiranje."³

U istom djelu najavljuje svoje veliko djelo *De republica ecclesiastica*, u kojem će napisati: "... nastojim najviše oko toga da se otkriju pogreške Rima, da izađu na vidjelo istina i spasonosnost katoličkog učenja i stege, da se veoma brojne crkve, odbačene i uklonjene od naše rimske, zadrže u katoličkom (općem, sveopćem) značenju, da se put k jedinstvu svih Kristovih Crkava migom i prstom ako ne sasvim pokaže, a ono bar natukne, da svi, ako je ikako moguće, jedno govorimo i jedno mislimo."⁴

Sve te ideje i ekumensku zauzetost de Dominisa promotrit ćemo u kontekstu ideja susljednih stoljeća, posebice Drugoga vatikanskog sabora (1962.-1965.) i svega onoga što se u ekumenizmu dogodilo u rasponu od 1960-ih godina pa do naših dana.

Cilj je pokazati da je M. A. de Dominis bio, u nekim segmentima svojeg nauka, gotovo četiri stoljeća ispred svoga vremena i da je zastupao ideje koje će se tek pojaviti i zaživjeti, te svoje opće značenje zadobiti u drugoj polovici 20. i na početku 21. stoljeća. Namjerno smo odabrali manja djela i spise, stavljajući, donekle, u stranu veliko djelo *De republica ecclesiastica* (osim za pitanje

² M. A. de Dominis *A. S. suae protectionis consilium exponit*, u: Hrvatski latinisti II, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 2, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1969., 16-21.

³ *Isto*, 16.

⁴ *Isto*, 21.

istočnoga raskola i pitanja *Filioque*) i *Retractationes*. Razlog je vrlo jednostavan. Oba su djela uvjetovana i obilježena vremenom i mjestom izdavanja. Prvo je napisano i objavljeno dok je M. A. de Dominis bio u sukobu s Rimom (slučaj Mletačke Republike) te boravio u Engleskoj, izvan dosega Rima. Tako je mogao oštrije i slobodnije pisati i izjašnjavati se. Drugo djelo (*Opovrgnuća, Opozivij*) pisao je u Rimu, počevši od 12. veljače 1624. godine, a već je 17. travnja bio uhićen i zatočen u Anđeoskoj tvrđavi, gdje će, nakon teške bolesti, i umrijeti 8. rujna 1624. Osuđen je kao heretik i javno spaljen, on i sva njegova djela, na Campo dei Fiori 21. prosinca 1624.!

2. JEDINSTVO CRKVE I MOGUĆNOSTI PREVLAĐAVANJA ISTOČNOG RASKOLA

M. A. de Dominis u mnogim svojim spisima i većim djelima govori o jedinstvu Crkve Kristove. Istina, razni su naglasci i značenja koja pridaje tom pojmu, kao i samo vrijeme i mjesto boravka koji određuju to značenje. Ipak, u djelu *De rep...*, u VIII. knjizi, kada govori o raskolima s Istokom, donosi dva teška problema između Rimokatoličke crkve i pravoslavlja. To je pitanje *Filioque* i pitanje papinskog prvenstva (*primata*). Ovo pitanje i dandanas je jedno od najtežih pitanje u ekumenskom pokretu i nastojanju oko rješavanja uloge i mjesta Rimskog prvosvećenika u općoj Crkvi.⁵

Zanimljivo je njegovo viđenje i rješenje pitanja o izlaženju Duha Svetoga (*Filioque*), koje je stoljećima bilo pitanje prijepora, osuda i međusobnog optuživanja.

Za *Filioque* on piše: "... raspra o proistjecanju Duha Svetog jest jedna od prijepornih i u Crkvi katoličkoj nikad dovoljno riješenih pravim propisima, pa da zbog toga ni jednoj ni drugoj strani ona ne može biti opravdanim uzrokom raskola. Smatram, naime, da se taj spor i ne može riješiti jer pripada među najdublje, za nas neshvatljive tajne."⁶

---

⁵ To je priznao i sam papa Pavao VI., u nekoliko navrata. Vidi njegov govor pred Ekumenskim vijećem Crkava, Geneva, 12. 6. 1964. *Insegnamenti* VII, 1 (1964.), 1686.

⁶ *Izbor iz Crkvene države*, knjiga VII. *O uzrocima crkvenih raskola*, u: Izabrani radovi 1, Lamaro, Split, 2002., 105.

Nakon takvog promišljanja te velike tajne on se zalaže za drugačiji pristup. Vrlo originalno je njegovo tumačenje da svakoj Crkvi, i Grčkoj (tj. pravoslavnim crkvama, m. o.) treba ostaviti slobodu u poricanju, tj. odbacivanju tog zapadnjačkog dodatka Vjeronanju (*Filioque*), i da im to ne treba pripisivati kao herezu, zabludu u Vjeronanju. Ovako zaključuje svoj stav: "Mislim da Grci prema svom shvaćanju mogu bez opasnosti upadanja u herezu poricati da Duh proistječe i iz Sina, da ne bi u božanskim stvarima prihvatili dva počela, ako ne mogu da shvate da dvije osobe stvarno između sebe odvojene mogu biti jedinstveno počelo treće osobe, dakako prema ljudskom poimanju."⁷

Za Rimokatoličku crkvu izražava isti stav. "Mi pak, nasuprot tome, možemo jednako bez opasnosti da upadnemo u herezu tvrditi da Duh Sveti proistječe iz Oca i Sina ako biti poslan znači proistjecati, a biti Kristov Duh znači proistjecati iz njega, ukoliko tko shvaća, da je aktivno rađanje Duha nešto samo pojmovno, no ipak zajedničko dvjema osobama."⁸

Ipak, on priznaje da Grcima (tj. pravoslavicima) treba dopustiti da u svojem Vjeronanju izostave *Filioque*, tj. da im se dade puna sloboda "da se Carigradski simbol vrati u svoje prijašnje stanje; i njihov će zahtjev biti opravdan ... pa im se to ne smije uskratiti".⁹

Tu se očituje njegov širok i tolerantan stav i misao da se i u samom Vjeronanju i definicijama vjere može izražavati na višestruki, pluralistički način, slijedeći svatko svoju teološku, liturgijsku i predajnu baštinu. Nametanje jednoobličnosti nikada nije donosilo nikakvih plodova. Naprotiv, često je bilo uzrokom novih i dubljih podjela i razilaženja.

U pogledu samog papinskog prvenstva (primata), stav M. A. de Dominisa je poznat. On ne priznaje primat *de iure divino* ni samom apostolu Petru, a kamoli njegovim nasljednicima, rimskim

⁷ Isto, 115-116.

⁸ Isto, 116.

⁹ Isto, 116. Vidi i Heinrich Fries – Karl Rahner, *Einigung der Kirchen – eine reale Möglichkeit*, QD 100, Herder, Freiburg-Basel-Wien. U 8 teza (susljednih etapa) oni vide budući razvoj i mogući proces sjedinjenja kršćanskih crkava. Najzanimljivija je teza br. I, koja se donekle podudara s de Dominisovim mišljenjem. Vidi također T. Vukšić, *Ekumensko čitanje crkvenih otaca i asimetrično jedinstvo*, u: Crkva u svijetu 45 (2010.), br. 3, 355-375, gdje on spominje tzv. *formulu Ratzinger*, koju je kardinal Ratzinger već sredinom sedamdesetih godina 20. st. obrazložio u svezi s pitanjima rada oko jedinstva s Istočnim crkvama.

biskupima.¹⁰ On piše: “Prvi, glavni i najveći, štoviše stvarno temeljni i opći uzrok svih raskola jest spor o papinstvu, koji je postao teoretski, iako je čisto praktičan ... Taj se spor ne može ostaviti i podnositi kao nerješiv i kao zasnovan na obostranim vjerojatnim dokazima. On se, naime, može potpuno riješiti jer u pisanim spomenicima postoje puni i jasni dokazi da po Kristovu učenju među crkvenim službenicima nema nikakva samovlađa, npr. da samo po crkvenom pravu postoji u Crkvi neki hijerarhični ili kanonski raspored.”¹¹

Iako je sam uvjeren, a to izrijeком i tvrdi, da je papinski primat čin ‘samovlađa’, i da su pape izbjegavali to riješiti u raspravi, “na zakonitim koncilima”,¹² ipak je to pitanje došlo na raspravu na općem ekumenskom saboru, Prvom vatikanskom (1869.-1870.), kada je i konačno definirano (istina, samo u okrilju Rimokatoličke crkve). Pozivu na taj sabor nisu se odazvali predstavnici ostalih crkava, iako ih je papa Pio IX. i službeno pozvao.¹³

De Dominisova naznaka, međutim, da u Crkvi “postoji neki hijerarhični i kanonski raspored”,¹⁴ daje naslutiti da u Kristovoj crkvi nužno mora postojati neka vrhovna glava, vrhovni poglavar, koji je na vrhu hijerarhijske ljestvice, koji se ravna, rukovodi prema kanonskim odredbama, i koji je najodgovorniji za Crkvu Kristovu. To je, po njemu zbor, skup ili kolegij svih biskupa, koji svi zajedno čine kolegij i svi su po ovlastima ravnopravni, te upravljaju Crkvom *in solidum*. U svezi s time valja podsjetiti da je i najnoviji dokument Mješovite katoličko-pravoslavne teološke komisije, iz Ravenne, godine 2007., upotrijebio izraz koji se odnosi na rimskog biskupa, nazvavši ga *protos* (prvi) među crkvenim patrijarsima sveopće Crkve!¹⁵

---

¹⁰ Vidi: M. Parlov, *Papin primat u misli M. A. de Dominisa*, u: Marko Antun de Dominis. Splitski nadbiskup, teolog i fizičar, Zbornik radova, Književni krug, Split, 2006., 201-220.

¹¹ *Izbor iz Crkvene države*, knjiga VII, u: Marko Antonije de Dominis, Izabrani radovi 1, Lamaro, Split, 2002., 116-117.

¹² *Isto*, 117.

¹³ Vidi Umberto Betti, *La Costituzione dogmatica 'Pastor Aeternus' del Concilio Vaticano I*, Roma, 1961., 10. n. 4

¹⁴ *Izabrani radovi 1*, 117.

¹⁵ Vidi: *Ravennski dokument* od 13. listopada 2007. , br. 41, 42; vidi <http://www.vatican.va/roman-curia/pontifical-councils/chrstuni/ch>. U tim brojevima se kaže da je Rimski biskup, Papa “il *protos* (prvi) među patrijarsima” i “*protos* među biskupima velikih sjedišta, u suglasju zbora (kolegija) biskupa”.

3. JEDINSTVO KRISTOVE CRKVE KAO ZAJEDNIŠTVO (KOINOMIA) SVIH CRKAVA

Pitanje jedinstva Crkve, tj. Kristove crkve, kao sveopće, univerzalne jest temeljno pitanje svih de Dominisovih djela, spisa, propovijedi i osobnih nastojanja u susretu s diplomatima, nuncijima, predstavnicima Anglikanske crkve i engleskoga kraljevskog dvora. Sam će zapisati u svezi s time: "Od prvih godina moga klerikata podržavao sam gotovo prirodenu želju da vidim jedinstvo svih Kristovih Crkava ... I uvidjeti da li se može pronaći put da se sve Kristove Crkve udruže u pravo prvotno jedinstvo ..." ¹⁶

Opća, univerzalna Crkva, prema de Dominisu, jedinstvo je svih partikularnih i mjesnih crkava. On to obrazlaže na sljedeći način: "Ona, naime Katolička i opća Crkva ničim se ne razlikuje od pojedinačnih Crkava (*ab ecclesiis particularibus*), osim kao homogena cjelina od svojih dijelova." ¹⁷ I drugdje će isto tvrditi: "Općom pak Crkvom shvaćam onu koja sasvim obuhvaća sve partikularne Crkve, ne izuzevši nijednu, dapače, zaista radije, koja obuhvaća sve vjernike, nijednog ne izuzevši." ¹⁸

S tim u svezi valja reći da on drži i Rimsku (papinsku) crkvu kao jednu od partikularnih Crkava, i njoj pridružuje istočne (pravoslavne) crkve i Anglikansku crkvu, te ih sve drži udovima (dijelovima) opće, univerzalne Crkve Kristove! Te misli će se najbolje očitovati u *Propovijedi za prvu nedjelju Došašća* ¹⁹ te u korespondenciji, pismima upućenima raznim osobama, kao i u odgovorima na pitanja koja je postavio engleski kralj Jakov (James) I. Izdvojili bismo osobito pisma upućena worchesterskom dekanu Josephu Hallu i aleksandrijskom patrijarhu Ćirilu. ²⁰

Pritom je važno istaknuti da M. A. de Dominis ima vrlo negativan stav prema crkvama i crkvenim zajednicama koje su proistekle iz Lutherove i Calvinove reformacije. Njihov pokret

¹⁶ M. A. de Dominis, *Suae profectionis consilium exponit*, Venetiis, 1516. n. V; vidi i Nikola Bulat, *Crkva i sakramenti u misli M. A. de Dominisa*, (prir. M. Parlov), Crkva u svijetu, Split, 2002., 121. Vidi također *Propovijed na I. nedjelju Došašća 1617. g.*, u: *Izabrani radovi 1*, 125-153 (126).

¹⁷ De Dominis, *De republica...*, Heidelbergae - Hanoviae, 1618., knj. VII, cap. 10, br. 27.

¹⁸ De Dominis, *Ostensio errorum ...*; vidi knj. VII: *De republica eccl.*, N. Bulat, *Crkva i sakramenti u misli M. A. de Dominisa*, (prir. M. Parlov), Crkva u svijetu, Split, 2002., 123.

¹⁹ Vidi: *Izabrani radovi 1*, Lamaro, Split, 2002., 125-153.

²⁰ *Isto*, 123-213.

i njihove ideje te sve ono što su oni uveli u svoje zajednice on obilježava kao stranputicu koju su “probili ništarije Luther i Calvin”.²¹ “Luther, Calvin i njihovi sljedbenici prvi su se odijelili kad su bezobzirno odbacili sud Crkve; oni su napravili raskol, oni su razderali Kristovu haljinu; oni su udarili oltarom na oltar; oni su unazadili navještaj prave Katoličke crkve.”²² Za njega je to “Luthерово бјеснило и Calvinova drskost”,²³ koji su se već uvukli i u Anglikansku crkvu, koju je on držao partikularnom crkvom i dijelom opće, univerzalne (katoličke) Crkve Kristove, te je držao da je moguće brzo uklanjanje raskola između Anglikanske i Rimokatoličke crkve. Pristaše Lutherovih i Calvinovih ideja on naziva “puritancima”, te tako prvi rabi taj izraz za članove Anglikanske crkve.²⁴

Prema de Dominisu Crkva nije nikakva monarhija. Ona je skup svih mjesnih crkava kojima su na čelu biskupi. Oni nose odgovornost za cijelu Kristovu crkvu. Oni djeluju, svi, *in solidum* i svi snose jednaku odgovornost! Zato se on zauzima za Crkvu koja će biti drugačije ustrojena i koja će se, po njegovu mišljenju, vratiti apostolskim i postapostolskim vremenima. Prema riječima J. Turčinovića de Dominis ovako promatra Crkvu: “Crkva je stoga radije aristokratski uređena. Pojedine mjesne Crkve, kojima upravljaju, od samih tih Crkava izabrani biskupi, jednako su Crkve kao i Rimski. U tom je smislu Crkva na neki način i demokracija.”²⁵

Opća je Crkva, po njegovoj tvrdnji, kao vinograd “koji je razdijeljen na mnogo dijelova, tj. partikularnih Crkava kojima upravljaju pojedini biskupi neovisno jedan od drugoga, jer svoje poslanje dobivaju direktno od Krista, a ne jedan od drugoga ili od pape”.²⁶ Opća Crkva je ona koja “obuhvaća sve vjernike, nijednog ne izuzevši”.²⁷

Gledano iz te perspektive M. A. de Dominis anticipira viđenje i učenje Drugoga vatikanskog sabora o Crkvi, posebice konstituciju

---

²¹ De Dominis, *O miru među religijama*, 212.

²² De Dominis, *Drugi proglas*, iz god. 1623. *Obrazloženje povratka iz Engleske*, u: Ante Maletić, *Skica za portret Marka Antuna de Dominisa*, Lamaro, Split, 2008., 136.

²³ *O miru među religijama*, 169.

²⁴ Vidi *Drugi proglas*, u: A. Maletić, *Skica...*, 133.

²⁵ Josip Turčinović, *Markantun de Dominis iz teološke perspektive*, u: Izabrani radovi 2, Lamaro, Split, 2003., VII-XX (XII).

²⁶ N. Bulat, *nav. dj.*, 122.

²⁷ *Isto*, 123.

Lumen gentium te ekumenski dekret *Unitatis redintegratio* (oba dokumenta iz godine 1964.), koji u Kristove vjernike, Crkvu, uključuju sve krštenike i govore o određenoj stupnjevitosti pripadanja ostalih crkava Kristovoj Crkvi. Katolička crkva ima u punini sve elemente crkvenosti, dok su ostale crkve u tome, bolje rečeno, barem u nekim bitnim elementima, deficitarne. Ali, ni ti nedostaci ne umanjuju njihovo članstvo i pripadnost Kristovoj crkvi. Sabor kaže da su svi oni "pritjelovljeni Kristu" i označeni su krštenjem kojim su "pridruženi Kristu" (LG 15), i "prihvaćaju u vlastitim Crkvama ili crkvenim zajednicama, također, i druge sakramente" (br. 15).

Stoga on s velikom simpatijom i nadom gleda u moguće sjedinjenje s Anglikanskom crkvom i nastojanja kralja Jakova I. oko crkvenog jedinstva. Gaji nadu da će se uspostaviti plodonosni dijalog i uzajamno poštivanje posebnosti i različitih tradicija. Upravo to je stav i Drugoga vatikanskog sabora te općenito ekumenizma na svjetskoj razini, bilo Svjetskog vijeća crkava (WCC) i Svjetskog luteranskog saveza (WLB), bilo drugih ekumenskih udruga i zajednica crkava (*Anglican Communion*, Svjetski metodistički savez i drugi).

Kršćanski teolozi na kraju 20. st. i u prvom desetljeću 21. st. već su razradili nekoliko modela i koncepcija budućeg jedinstva.²⁸ Čini se da je model "zajedništva s Papom (Rimom)" (*Gemeinschaft mit der Papst, nicht unter dem Papst*)²⁹ nešto što je prisutno u prvotnoj misli i Marka Antuna de Dominisa. Ustrojstvo Crkve, osobito njezino hijerarhijsko ustrojstvo, ne smije biti nikakva monarhija, prevlast jednog patrijarha ili biskupa nad svim ostalima, nego radije aristokratsko ustrojstvo, tj. vlast i odgovornost jednakih i onih koji su obilježeni sakramentom svetoga Reda!³⁰

I u tom vidu Rimka je crkva, tj. Rimokatolička, na čelu s papom, samo jedna od partikularnih crkava. I ono "što drži u

²⁸ Sve se te koncepcije i modeli mogu svesti na 7-8 modela, koji su se iskristalizirali u 20. st., počevši od konferencije *Vjere i ustrojstva* u Lausanni (1927.), pa do *Ekumene konsenzusa* i *Ekumene u suprotnostima*. Vidi: Reinhard Frieling, *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju*, Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Zagreb, 2009., 214-222.

²⁹ Vidi: R. Frieling, *Im Glauben eins – in Kirchen getrennt?. Visionen einer realistischen Ökumene*, Bensheimer Hefte 106, V&R, Göttingen, 2006., 117-132.

³⁰ Vidi: M. A. De Dominis, *De republica ...*, knj. I, cap XII, 267-307. Zaslugom dr. sc. Ante Maletića i izdavačke kuće *Lamaro* iz Splita, godine 2003. tiskane su, u dva sveska, I., II., III. i IV. knjiga *De Republica ecclesiastica*, na izvornom, latinskom jeziku. Ostaje samo želja da će biti prevedene na hrvatski jezik.

jedinstvu partikularne Crkve s općom Crkvom jest ispovijedanje istih vjerskih istina. To je formalni element i prava definicija Katoličke crkve, kako misli de Dominis”.³¹

Upravo je ispovijedanje istih vjerskih istina, prema njegovu mišljenju, prisutno u Anglikanskoj crkvi i istočnim (pravoslavnim) crkvama, pa čak i u luteranskim i kalvinističkim zajednicama. To je dobro polazište za dijalog i rad oko jedinstva ili da se sve Crkve mogu naći i okupiti u jedinstvo jedne, svete, katoličke i apostolske Crkve, jer je forma opće Crkve duh i vjera (*spiritus et fides*), i to je ono najvažnije.

Na tom tragu bit će i Drugi vatikanski sabor kada u dekretu UR br. 11. govori o “hijerarhiji kršćanskih istina”, te na vrhu te ljestvice, tj. u temeljima svih kršćanskih crkava stoji vjera u najveće tajne kršćanskog nauka: nauk o Presvetom Trojstvu, Kristu kao Spasitelju i Otkupitelju, vidljivom ustrojstvu Kristove crkve.³²

A pitanja juridičkoga, disciplinskog pa i liturgijskog ustrojstva treba prepustiti partikularnim crkvama i njihovim predajama i stoljetnoj baštini.

U konačnici, M. A. de Dominis poziva se na ono starodrevno načelo, koje su ponavljali i sveti Oci Crkve: “In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas!”³³

4. PRETEČA SUVREMENOG EKUMENIZMA I DIJALOŠKE, ISTRAŽIVAČKE METODE

Marko Antun de Dominis može se ubrojiti među prve kršćanske teologe novog doba i može se smatrati pretečom suvremenog ekumenizma i dijaloške metode u pitanjima crkvenog nejedinstva, tj. rada oko jedinstva. To je on zastupao već na početku 17. st., i to baš u vrijeme žestokih, kontroverzističkih i polemičkih tonova u međucrkvenoj komunikaciji i u samoj teologiji. Oznaka tog doba jest: nastojanje kako obraniti vlastite stavove i nauk svake

---

³¹ N. Bulat, *nav. dj.*, 125.

³² Vidi cijeli tekst iz dekreta *Unitatis redintegratio*, br. 11.

³³ Vidi: M. A. de Dominis, *De republica ...*, liber IV, cap. 8, London, 1617., 686. Sam de Dominis piše: “2. Temeljna vjera je jedna i ista, i u toj temeljnoj vjeri nijedna strana ne može drugu optuživati za herezu ... 4. Jedinstvo u temeljnoj vjeri i ljubavi te da svi ljudi imaju jedan oltar, a ne oltar protiv oltara.” *Odgovor...* od 4. II. 1622., u: A. Maletić, *Skica za portret*, 57-60.

pojedine Crkve, a, s druge strane, pobiti, osporiti, pa čak i ocrniti i proglasiti herezom, stav i nauk druge Crkve.

Potvrdu za to nalazimo u brojnim spisima M. A. de Dominisa. U odgovoru engleskom kralju Jakovu I. on inzistira na "povezivanju crkava, o uzajamnoj snošljivosti i tome sličnom".³⁴ Naravno, pritom misli na odnose između Rimokatoličke i Anglikanske crkve.

Upravo je tolerancija čimbenik ili prvi korak koji se u to vrijeme tražio da se na druge i različite gleda pozitivnije i objektivnije, tj. barem snošljivije. Isto je zahtijevao i od protestanata, da i oni objektivnije promatraju i prosuđuju Rimsku (ili, kako on često piše, slijedeći anglikance i protestante) Pontificijsku (Papinsku) crkvu. U *Odgovoru*, br. 7. piše: "Bilo mi je u željama i još uvijek jest, da protestanti spoznaju kako Rimaska crkva nije heretička, niti pogubno praznovjerna i da tako vide kako po pravu niti mogu niti trebaju od nje odstupiti i izbjeći jedinstvenu zajednicu. Neka vide, neka sami znaju i spoznaju da se mnoge stvari, koje toliko mrze učvršćujući se u raskolu, ili dobre ili svete ili pohvalne, kad se dodaju potrebna objašnjenja i kad se prepozna drevno iskustvo čiste crkve, kao čašćenje relikvija, upotreba križa, slika, krizme, pomazanja nejakih, posredovanje i zauzimanje svetaca, privatne mise..."³⁵

Tu je de Dominis točno na tragu onome što je, gotovo 350 godina poslije, izložio Drugi vatikanski sabor u svojem dekretu o ekumenizmu, *UR* br. 9. Ondje se kaže: "Trebava poznavati duh odijeljene braće. Za tu svrhu potreban je studij, koji se treba izvršavati u istini i s dobro raspoloženim duhom... I iz tog dijaloga pojaviti će se još jasnije koje je stanje (stajalište) Katoličke crkve!"

S tim u svezi on objašnjava i motive svog dolaska u Englesku, kao i odlaska iz te zemlje, nakon očitog neuspjeha ili malih plodova. U pismu worchesterskom dekanu Josipu Hallu dana 1. ožujka 1622. piše: "Moj naime dolazak u Englesku prije pet godina i moj boravak u Engleskoj uvijek su mi bili sredstvo, cilj nikad... slijedio sam četverostruki naum i to sam očitovao javno čim sam došao iz Italije. 1. Kao prvo, da upoznam uzroke neslaganja i raskola. 2. Zatim da imam mjesto za slobodno pisanje. 3. Nakon toga, da razmotrim razložnost, ako je ima, jedinstva i sloge... 4. Htio sam upoznati uzroke neslaganju, da mi se potpuno razjasni

³⁴ *Isto*, 60.

³⁵ A. Maletić, *Skica za portret*, 61-62.

na čijoj je strani krivnja za raskol, kao što spoznavši vrstu bolesti lakše spoznajemo lijekove koje treba primijeniti.”³⁶

Drugi vatikanski sabor, kada govori o krivnji za raskol, kaže da su se podjele dogodile “ne bez krivnje objiju strana” (UR 3), ne ulazeći u detaljniju povijesnu analizu i ispitivanje tko je više kriv. Ipak, Sabor i ekumenizam suvremenog doba, koji nazivamo doktrinarnim ekumenizmom, inzistiraju na tome da se upoznaju uzroci neslaganja i raskolu, te da se dopusti svakoj strani izlaganje i objašnjenje svojih teoloških, liturgijskih, tradicijskih i drugih vidova vlastitog nauka. To je ono što se treba ostvariti u dijalogu *par cum pari*, jednakopravnom dijalogu, istraživanju koje će prožimati ljubav prema istini i duboko poštovanje prema drugome.

To je ono što potiče i sam de Dominis - da se razmotri “razložnost takvih stavova i izvidi mogućnost ponovnog jedinstva i sloge”.³⁷

Tu je još i načelo slobode i vraćanja dostojanstva i imovine članovima Pontificijske (Rimokatoličke, m. o.) crkve u Engleskoj. To je silan problem u Engleskoj u to vrijeme, jer su vremenita dobra Katoličke crkve oduzeta i onemogućen je rad i razvoj vjernika koji su ostali vjerni Rimskoj Stolici. U *Odgovoru* J. Hallu on u svezi s tim kaže: “Jedinstvo vjere i sloga ljubavi, među stranama koje su toliko ispunjene nepovjerenjem, ne može se pokrpati... ako se u britanskom kraljevstvu pontificijama ne vrate stare slobode.”³⁸ Pritom de Dominis nabraja otimačinu crkvenih dobara i zabranu rimske (pontificijske, papinske, m. o.) liturgije pod Eduardom VI., kada su “njegovi gubernatori uveli kalvinizam... i pod izlikom reformacije progutali crkvena bogatstva koja su bezbožnički zatrli... I Crkvu su otvoreno podijelili raskolom”.³⁹ Isto se nastavilo, istina, u manjem obujmu, i za vrijeme kraljice Elizabete I.

Splitski nadbiskup, odlazeći iz Engleske, gdje je doživio neuspjeh zbog jake kalvinističke struje i puritanizma koji su prodirali u anglikansku zajednicu, ovako obrazlaže svoju odluku: “Kako boraveći među vama nisam mogao odveć promicati slogu i jedinstvo, možda ću sada, kad više nisam s vama, promicati bolje. Neću naime odustati, dokle god budem živio i gdje god budem bio, od tako velikog i bogougodnog rada za ujedinjenje.”⁴⁰

---

³⁶ *Isto*, 78.

³⁷ *Isto*, 78.

³⁸ *Isto*, 84.

³⁹ *Isto*, 85.

⁴⁰ *Isto*, 88.

I na kraju, kao bitna sastavnica rada oko jedinstva jest svijest da je to Božja stvar - stvar koja nadilazi ovozemaljsku, državničku i pravu stvarnost. On naglašava: "Naime, stvar religije jest Božja stvar. Vanjska prisila dotiče svijest, ali u nju ne prodire; ljudski zakoni ne gospodare nad sviješću. Ništa što je nasilno nije trajno. Nasilje u religiji nikada ne donosi mir nego, naime, ratove ili bar povećava sukobe i više razjaruje nego što smiruje i ublažava."⁴¹

Prema tome, M. A. de Dominis zastupao je ireničku metodu, te doktrinarni dijalog koji bi se trebao odvijati *par cum pari*, kako to traži dekret o ekumenizmu Drugoga vatikanskog sabora.⁴²

Osobito je važno njegovo stajalište da je vjera i temeljna Ispovijest vjere dviju crkava (Rimske i Anglikanske, m. o.) ista i da, primijenivši saborsko načelo o *hierarchia veritatum* (UR 11), koje, u klici, zastupa i de Dominis, otvara široko polje dijaloga i rada oko jedinstva kršćanskih crkava. Za to jedinstvo i takav rad on se zdušno zalagao i dao im svoj velik prinos.

Nažalost, njegova načela i pristup samom problemu raskola u 16. i u 17. st. nije prepoznala nijedna od dviju crkava, ni Rimska, ni Anglikanska, zbog jake struje puritanizma i kalvinističkih utjecaja u vrhu anglikanske hijerarhije i plemstva.

Ostaje mu međutim trajna vrijednost i zasluga što se, u to opasno vrijeme, usudio jasno izložiti svoja stajališta i do kraja ustrajati na njima, te položiti i svoj život za tu plemenitu i Božju stvar - stvar jedinstva Crkve Kristove, koja jest i treba biti *jedna, sveta, katolička i apostolska!*

ZAKLJUČAK

Iz vrlo bogatog i opsežnog de Dominisova opusa vidjeli smo samo nekoliko aspekata važnih za današnje ekumensko gibanje. Ti su aspekti posebno gledani u svjetlu nauka Drugoga vatikanskog sabora i njegova dekreta *Unitatis redintegratio* te dogmatske konstitucije o Crkvi *Lumen gentium*.

Posebno je važan i aktualan de Dominisov nauk o jedinstvu i jedincatosti Crkve Kristove, koja nadilazi okvire i članstvo Rimske (Papinske, Pontificijske, m. o.) Crkve, te svijest da se sveopća Crkva ostvaruje u partikularnim crkvama, od kojih on s posebnom simpatijom gleda na Anglikansku crkvu te gaji pretjerani optimizam

⁴¹ Isto, 89.

⁴² Vidi: UR br. 4, te encikliku pape Pavla VI. *Ecclesiam suam* iz godine 1964.

i nadu u postizanje skorog jedinstva. On govori i o kolegijalnoj upravi u Crkvi te o kolegijalnoj suodgovornosti svih biskupa, koji su svi jednakopravni i vrše vlast u Crkvi *in solidum*.

Jednako tako on drži da se i s kršćanskim Istokom daje prevladati sukob oko pitanja *Filioque*, pa čak i oko samog papinskog prvenstva (primata), dopuštajući slobodu svakoj Crkvi da u svojoj ispovijesti zadrži svoju vlastitu teološku i liturgijsku tradiciju, te da drugu ne optužuje za herezu.

Prema tim stavovima i učenju možemo ga nazvati 'pretečom' ekumenizma i samoga Drugoga vatikanskog sabora te postignuća u ekumenskom pokretu na kraju 20. i na početku 21. stoljeća. On je 'preteča' i zagovornik rada oko jedinstva i pobornik dijaloškog i doktrinarnog ekumenizma, koji su jedini kadri razriješiti i prevladati višestoljetno nejedinstvo i mnogostrukost kršćanskih crkava i crkvenih zajednica.

Premda je često proturječan u svojim djelima, koje smo promatrali i podijelili na tri povijesna konteksta (sukob s Rimom i sloboda pisanja izvan Rima; proglassi, odgovori, manji spisi i korespondencija; pisanje u Rimu, pod budnim okom Inkvizicije), ipak je vrijedno pozornosti ono što je zastupao u pitanjima rada oko jedinstva, istraživanja nauka svetih Otaca i crkvene predaje prvog tisućljeća, te nauka o unutarnjem ustrojstvu i upravljanju Crkvom od strane svih biskupa, tj. *in solidum*. To još više zadobiva na značenju ako se promatra i prouči vrijeme u kojem je radio i pisao, vrijeme kontroverzističke teologije u gotovo svim crkvama te Tridesetogodišnjeg rata koji je tada harao kršćanskom Europom (1618.-1648.) i koji je onemogućavao svaki uspješan pokušaj dijaloga među crkvama.

MARKO ANTUN DE DOMINIS – ECUMENIST IN A CONTROVERSIAL TIME

Summary

Marko Antun de Dominis is indeed the "forerunner" of the Ecumenical Movement and of the dialogue and research (doctrinal) method in his desire for unity among Christian Churches. This especially increases in value if his theological opus and his writings are placed in the context of the beginning of 17th century and in the period of so called controversial theology and controversial

approaches to the issue of schism in the Church. He makes great efforts towards the unity of Christ's Church, especially between the Roman Catholic and Anglican Church. Comparing his thoughts and some ideas with the teaching of the Second Vatican council, a certain similarity and even concordance of some ideas and teachings can be discerned. This particularly refers to collegiality of the College of Bishops and common responsibility for the Universal Church, as well as to governing the Church in solidum. In this lies his merit and for this he deserves our attention and further research and evaluation of his life and work.

Key words: Anglican Church, bishops, Christ's Church, Filioque, unity of Church, Puritanism, Puritans, Pope's primacy, particular Churches, schism, Roman Catholic Church, communion of particular Churches.